

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	19/1	2025	29-38
----------------------------	------	------	-------

ANTİK MİSİRDA KALP KAVRAMI

S. Fehmi KATIRCIOĞLU* Sema AYAZ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 24 Mart 2025

Kabul: 22 Nisan 2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: March 24, 2025

Accepted: April 22, 2025

Öz

Eski Mısır'da kalp, vücudun temel devindiricisi olmakla birlikte aynı anda duyguların ve arzuların merkezi olarak düşünülmüştür. Böylece kalp, insan duygularının merkezi olduğu gibi aynı zamanda yaşam için gerekli bilgilerin toplandığı bir vücut bölümü olarak görülür. Kalp hastalıkları, hayatın temeli olduğu için tüm uygarlıklar tarafından ilgiyle izlenmiştir. Ancak neden-sonuç ilişkisi, kalbin hareketli bir organ olması, antik dönemde yaralanmalar dışında ulaşılmasının zor olması nedeniyle büyü ve tıp arasında değerlendirilmiş, kalbin gizemli yapısı, hareketli doğası özellikle yaralanmalarda, savaşlarda oluşan göğüs travmaları, kalbe nafız yaralar kalp için hep büyüsel nitelikler taşımıştır. Mısır uygarlığında kalp, büyü ile o denli iç içe geçmiştir ki gerçek ile gerçek dışını birbirinden ayırt etmek bu günkü bilgilerimize göre son derece sorunlu bir yöntemdir. Bu nedenle Mısır uygarlığında kalp konusunu incelerken öncelikle kalbe yüklenen anlamın neler olduğunu incelemek önemlidir. Mısırlılar kalbi, vücuttaki tüm sıvıları taşıyan Nil Nehrinin dallarına benzettikleri, damarlarla tüm bu salgıların dolaştığına inanırlardı. Mısırlılar, kalbi incelerken kalp atımlarının duyulduğu bölgeleri kalbin konuşması olarak nitelemişler bu konuşmaya göre yorum yapmışlardır. Bu

* Prof. Dr., Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Kalp ve Damar Cerrahisi Kliniği, hititbilim@gmail.com, ORC-ID 0009-0008-2897-6570

** Arş. Gör. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, , sema.ayaz@hbv.edu.tr, ORC-ID [0000-0001-9133-998X](https://orcid.org/0000-0001-9133-998X)

çalışmada Mısırlıların kalbe verdiği önem ve kalp kavramı açıklanmaya çalışılmış sonraki dönemlerde ortaya çıkacak gelişmelerin hangi öncülde yola çıkacağı saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Mısır, Kalp, Kalp kavramı, Papirüs.

The Concept of Heart in Ancient Egypt

Abstract

In ancient Egypt, the heart was considered to be the main motivator of the body and also the center of emotions and desires. Thus, the heart is seen as the center of human emotions and also as a body part where the necessary information for life is collected. Heart diseases have been followed with interest by all civilizations because they are the basis of life. However, the cause-effect relationship, the fact that the heart is a mobile organ, and that it was difficult to reach in ancient times except for injuries, has been evaluated between magic and medicine, and the mysterious structure and mobile nature of the heart, especially in injuries, chest traumas in wars, and wounds affecting the heart have always carried magical qualities for the heart. In Egyptian civilization, the heart is so intertwined with magic that distinguishing the real from the unreal is an extremely problematic method according to our current knowledge. Therefore, when examining the subject of the heart in Egyptian civilization, it is important to first examine the meanings attributed to the heart. The Egyptians believed that the heart was divided to the branches of the Nile River, which carries all the fluids in the body, and that all these secretions circulated through veins. When examining the heart, the Egyptians described the areas where the heartbeats were heard as the heart's speech and made comments according to this speech. In this study, the importance that the Egyptians gave to the heart and the concept of the heart were tried to be explained and it was tried to determine on which premise the developments that would emerge in later periods would start.

Keywords: Ancient Egypt, Heart, Heart concept, Papyrus.

MÖ 3000’li yıllarda Nil Nehri boyunca Orta Doğu’nun ve Akdeniz’in güç ve ayrıcalık sahibi olmuş Mısır, yaratılarıyla, bilimsel katkılarıyla günümüz yaşantısında ve bilimde önemli etkiler yaratacak gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmelerden birisi de günümüz tıbbının en eski kökleri ve

tedavi şekillerini barındıran uygarlıklardan birisi olmasıdır.¹ İyileştirme sanatını kendine özgü kılıp, birikimlerini değişik kültürel ortamlarla besleyip geliştirerek bulunduğu dönemde İran platolarında ve Anadolu’da, hekimliklerine saygı duyulan insanlar yetiştirmişlerdir. Eski Mısır’ın ilk hanedanlık döneminde tıbbı önem verilmiş tıp metinleri oluşmaya başlamıştır.²

Anatominin bugünkü düzeye gelmesi ve organ işlevlerinin anlaşılmasında Mısırlıların rolü büyüktür. Mısır’da yerleşmiş olan Yunanlılar da Mısır’ın geliştirdiği tıbbi bilgilerin etkisinde kalarak bir tıp anlayışı geliştirmişlerdir. Mısırdaki tıp eğitimi almış olmanın tıp sanatına sunabileceği en yüksek yeterlilik olduğu ifade edilmiştir.³ Sağlık ile ilgili bilgiler avcı-toplayıcı toplumlarda daha sonraki zamanlarda da son derece önemli olmuştur. Eski taş çağında bile kalbin, hayatın temeli olduğu anlaşılmıştır.

Antik Mısır metinlerinde kalbin anatomik bir organ değil insan bilincinin, duygusunun yaşamla ilgili tüm birikimlerinin özetinin yazılı olduğu bir merkez olarak kabul edilirdi.⁴ Eski Mısır kültüründe pek çok kavram karmaşasının çözülmesine rağmen kalp ile ilgili gizem tam olarak çözülmemiştir. Mumyalama sonrasında yargılamada, öbür dünyada yargıda karar verebilmek için kalp bedende bırakılırdı.⁵ Eski Mısır inancına göre, insan kalbi, insanın yaşamında yaptığı iyi ve kötü edimlerin depolandığı bir alandı. Bu nedenle yargılama sırasında bir teraziye konan bir tüy ile karşılaştırılır, eğer kalp erdemli yeğün çıkarsa iyisi sonsuz kurtuluş içinde

¹ Imhotep (/ım'hootep/; Eski Mısır dilinde: ii-m-htp "barışla gelen"; M.Ö. 27. yüzyılın sonları), Mısır'ın olası mimarı Firavun Djoser'in veziridir. Djoser'in basamaklı piramidi ve Heliopolis'teki güneş tanrısı Ra'nın başrahibi. Tarihsel bir şahsiyet olarak Imhotep hakkında çok az şey biliniyor, ancak ölümünden sonraki 3000 yıl içinde o yavaş yavaş yüceltilmiş ve tanrılaştırıldı. Imhotep'in ölümünden çok sonra gelen gelenekler onu bilgelik metinlerinin büyük bir yazarı ve özellikle de bir doktor olarak görüyordu. Yaşamı boyunca hiçbir metin bu kapasitelerden bahsetmez ve ölümünden sonraki ilk 1.200 yıl içinde hiçbir metin onun adından bahsetmez. Onu Firavun'un şansölyesi olarak tanımlayan üç kısa çağdaş yazıt dışında, Imhotep'e atıfta bulunan ilk metin III. Amenhotep (M.Ö. 1391-1353) zamanına tarihlenir. Mezar sahibine hitaben yazılmış ve şöyledir: Wab-rahibi ka'nıza adaklar sunabilir. Wab-rahipleri, Imhotep'te su kabının kalıntılarıyla yapıldığı gibi, toprakta içki sunarak kollarını size uzatabilirler.

² Turgut Yiğit, *Eski Mısır Tarihi* (Kayseri: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2019), 40.

³ Eduardo Vilela ve Ricardo Fontes-Carvalho, "The Heart as a "Balance" in Everyday and After Life: Lessons From Ancient Egypt", *JACC Case Rep.* 2023 Sep 1;23:102010. Palpasyon: Eli ve parmak uçlarını kullanarak hasta muayenesinde kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir.

⁴ Eduardo Vilela ve Ricardo Fontes-Carvalho The Heart as a "Balance" in Everyday and After Life: Lessons From Ancient Egypt, 102010.

⁵ Guido Majno, *The healing hand: man and wound in the ancient world* Cambridge, (Harvard University Press, 1975), 129-130.

olacağı inancı mevcuttu. Kalbin ağır geldiği günahkar kalp ise amut denilen timsahların önüne atılarak ve onlar tarafından yenilenerek sonsuza dek lanetlenmiş olacaktır.⁶

*“Gerçek olan kalbiniz size aittir,
kalbiniz-HAti yeryüzündeki varlığınıza aittir.
Önceki şeklinizde (formunuzda) gelirsiniz,
doğduğunuz günkü gibi...”⁷*

Eski Mısırda kalbin işlevi mumyalama sırasında kalbin çıkarılıp bir kaba konulmasıyla değerlendiriliyordu. Bu değerlendirme bizim bildiğimiz anlamda anatomik değerlendirme değil günahların ve sevapların tartıldığı bir başka kavram alanının değerlendirilmesiydi. Mısır dilinde kalp için iki farklı sözcük bulunmaktadır. İlk olarak; İb dilin sami katmanından rol almıştır. Bu sözün Akatca ve Arap dillerinde karşılığı bulunmaktadır. Kullanımıysa içsel, gizli, görünmez iç benlik olarak anlatılır. Bunun dışında kullanılan kalp için ikinci sözcük ise Haty betimleyicisidir.⁸ Tam anlamıyla dış, görünür anlamında, önde olan bir tanıımı ifade eder. Bu tanımdan yola çıkarak nabız için; kalbin hareketi tanımlı kullanılır. Bu şekilde Haty fiziksel bir anlama dönüşür, insan maneviyatının bilişsel ve duyuşsal özelliğiyle kalbin teknik ve anatomik olarak kullanıldığı terim iç içe geçmiş birbirinden ayrılması zor anlatımına dönüşür.⁹ Bu dışarı ve içerik sarmalı içinde tanımları eski Mısır’a göre birbirinden ayıklamak oldukça zordur.

Eski Mısırlılarda kalp anlayışı pek çok değerin bedensel ve ruhsal parçaları toplamına denk düşüyordu. Dünya Aton tarafından kaostan yaratılırken kendi büyüünü kullanıyordu. Bu büyü nedeniyle Mısırlılar dünyanın büyüsel olduğunu ve olan şeylerin büyü ile doğup büyüdüğüne inanıyorlardı.¹⁰ İnsanlar yaratıldığında bu büyü ruh adını verdiğimiz biçime dönüşüyordu. Her insan da her insanla birlikte konaklayan sonsuz bir güç tin ve onu çevreleyen parçalar kavram olarak eski krallıktan yeni krallığa geçişte değişmiş çoğu zaman parçalara bölünmüştür. Khet veya ‘fiziksel beden’, Sah

⁶ George J. Crystal ve Paul S. Pagel, “The Physiology of Oxygen Transport by the Cardiovascular System: Evolution of Knowledge”, *Journal Cardiothorac Vascular Anesth*, May;34/5 (2020), 1142-1151.

⁷ Teodor Lekov, “The Formula of the "Giving of the Heart," *Ancient Egyptian Texts*, (2004), 34.

⁸ Abd-El-moneem Megahed ve Heba Hassan Mohamed Rafat, “Hatred of lying Ancient Egypt”, *Article 24*, Volume 2024, Issue 62, (January 2024), 653-664.

⁹ Mustafa Hayırlıdağ, “Mısır Tıbbının Gizemi Papirüsler”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4, (2021), 68 vd.

¹⁰ Alan Henderson Gardiner, *Egyptian Grammar; Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*, (Oxford, Griffith Institute, Ashmolean Museum, 1957), 51.

veya ‘ruhsal beden’, Ren veya ‘isim, kimlik’, Ba ‘veya kişilik’, Ka veya çift veya hayati öz Ib veya Shem ‘güç, form’, bu kavramlar ölen kişinin bedeninde bulunduğu gibi öbür dünyaya geçişinin başarısından sonra Akh adını¹¹ alıp devam ederler.¹²

Kalpteki anatomik terimlerin ve fizyolojik terimlerin kullanımına dair ilk yazılı kanıt MÖ 1600-1900 yıllarında tıbbi papirüsler da yer almaktadır. Yaşamda kalp Mısırlılar tarafından kan içinde dolaşan içeriğin bir diseksiyon tarafından görülmediği bir yaklaşım sonucu olduğu görülür. Metaryalist tıbbi geçişin sonrasında gerçekleşen çalışmalar kalbin ne olduğu konusunda önemli ipuçları verip geçmişten efsane ve gerçeklik harmanında yaşayan kaydın yeni ve gerçekçi fizyolojik ilkelere göre düşünülmesi oldukça geç dönemin işidir. Mısır da kalp konusunu düşünürken kalbin ruhsal ve anatomik organ olarak ele alındığı ve bunların yerine soyut ve somut anlamlarının kendi, içinde harmanlandığı akılda tutulmalıdır.

Kayıtlı Mısır tarihi MÖ 3000 civarında başlar bu dönem eski krallık olarak adlandırılır. Ancak bu uzun tarihin elimize geçen en eski papirüsü (Khan papirüsü) MÖ 19. Yüzyılda yazıldığı görülür. Elimizdeki diğer papirüsler da izleyen 800 yıl içinde yazılmıştır. Kabaca 200 sayfadan daha az metin oluştururlar.¹³ Bu metinlerde reçeteler, büyüler, tanıyı tanımlamak için gerekli yöntemler kısa paragraflarla anlatılmıştır ve bir broşür andırır özelliktedir. Bu papirüsler içinde Eberss papirüsü 2100 sayfadan fazla olmasıyla bilebildiğimiz en uzun papirüstür. Bu papirüsün içeriği, kalp damar hastalıkları¹⁴ üzerine inceleme, genel iç hastalıkları ile ilgili gereçleri ve bilgileri içerir.¹⁵ Eberss Papirüsü, Col. 99’da kalple ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:¹⁶

¹¹ Her insan da her insanla birlikte konaklayan sonsuz bir güç tin ve onu çevreleyen parçalar kavram olarak Eski Krallıktan Yeni Krallığa geçişte değişmiş, çoğu zaman parçalara bölünmüştür. Khet veya ‘fiziksel beden’, Sah veya ‘ruhsal beden’, Ren veya ‘isim, kimlik’, Ba ‘veya kişilik’, Ka veya çift veya hayati öz Ib veya Shem ‘güç,form’, bu kavramlar ölen kişinin bedeninde bulunduğu gibi öbür dünyaya geçişinin başarısından sonra Akh adını alıp devam ederler.

¹² Bernard Ziskind ve Bruno Halioua, "La conception du coeur dans l'Egypte ancienne", *Medecine Sciences*, 20/3, (Paris 2004), 367-369.

¹³ Albert Champdor, *Eski Mısırın Ölümler Kitabı*, (çev. S. Tahsuğ), (İstanbul 1991), 97.

¹⁴ Eugene V. Boisaubin, "Cardiology in ancient Egypt", *Tex Heart Inst Journal*, 15/2, (1988),80-85.

¹⁵ Mısır tıbbının bilgi kaynakları; Ramasseum Papirüsleri, Kahun Papirüsü, Cerrahi Papirüs (Edwin Smith), Ebers Medikal Papirüsü, Hearst Medikal Papirüsü, Londra Medikal Papirüsü, Chester Beatty Koleksiyonlarıdır.

¹⁶ Daha fazlası için bk: Robert K. Ritner, "The Cardiovascular System in Ancient Egyptian Thought", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 65, No. 2 (April 2006), 102.

Col. 99/2–5: *Ondan her uzva giden damarlar vardır. Bunlarla ilgili olarak, herhangi bir hekim, herhangi bir Sakhmet rahibi veya herhangi bir muska adamı ellerini ve parmaklarını herhangi bir başa, herhangi bir arka enseye, herhangi bir ele, herhangi bir göğse ("kalbin yeri"), herhangi bir kola veya bacağa koyduğunda, o zaman kalbin bir ölçüsünü alıyor demektir, çünkü onun damarları her uzuvdadır; yani, her uzvun damarlarından konuşur.*

Col. 99/18–21: *(Kalp taşmaktadır) durumuna gelince. Bu, ağzının sıvısıdır, tüm uzuvları zayıfken. (Kalp zayıftır) durumuna gelince. Bu, "Alıcı" adı verilen damardan kaynaklanır. Kalbe su veren—başka bir şekilde—, tüm göze su verendir. Eğer sağır ise ve ağzını açamıyorsa, kalbinin aldığı (su) damar (yani "Alıcı") yüzünden bütün uzuvları zayıflar.*

Col. 99/22, 100/1-2: *"kalpte zayıflık gelişmiştir." (Şu duruma gelince) Yani akciğer ve karaciğerin sınırlarına doğru çıkıntı yapar. Onların ısıyla çöker, damarları onun için sağır olur, çıkıntısı ise gevşer ve çöker (?).*

Napolyon'un Mısır fethi sırasında 1799 yılında rozetta taşının bulunmasıyla birlikte Mısır tıbbı hakkında önemli ölçüde bilgi birikimi sağlanmıştır.¹⁷ Bu yazıların tümüne baktığımız zaman iç içe geçmiş gerçekçilik, ritüel ve büyü ile ifade edilen tedavi yöntemleri vardır. Bu alanın uygulayıcılarına baktığımız zaman hem ruhban hem de ruhban olmayan şifacılar görünür. Hekimler aynı zamanda rahip rütbesiyle onurlandırılmış olup WABOO (şifacı rahip) olarak telaffuz edilir.¹⁸ Şifacılar silsilesinde ilk sırada bulunur. Genelde tapınak eğitilmiş olan uygulayıcılar gizemselliğe ek olarak akılcı tıbbi da öğrenmiş olup, gizli olarak aldıkları eğitim sözlü olarak aktarılır. Buna ek olarak tıbbi bakımın çoğu bu eğitimden geçmemiş hekimler tarafından sağlanmaktadır. Bunlara swnw denilirdi. Eğitim verilen tapınaklarına 'Perankh' yani yaşam evi denirdi. Swnw'lerin katiplik sanatından okur-yazar olduğu bilinmektedir. Tıpta uzmanlaşma ayrıntılıydı, hem vücut alanları hem de devletin hizmet verdiği alanlar arasındaki özellikler ve ayrımlar üzerine kuruluydu. Bununla birlikte çok sayıda bir alanda uzmanlaşmış hekimler bulunurdu. Göz doktoru, iç sıvıları doktoru, vs gibi uzmanlık alanları bulunurdu. Kalbe verilen bu öneme rağmen kalp kavramı şifacılar, büyücüler ve din adamları aracılığıyla incelenmiş ve yürütülmüştür.

Eski Mısırdaki sağlıklı kardiyovasküler anatomi fizyoloji iç organlara yapılan cerrahi, otopsi gibi uygulamalar anatomik insan kesitleri yapılmaması

¹⁷ Thomas Young, "Remarks on the Ancient Egyptian Manuscripts with Translation of the Rosetta Inscription", *Archaeologia*, vol. 18, (1817), Retrieved July 14, (2010), 5 vd.

¹⁸ Osman Olgu Dönmez, *Eski Mısır Uygarlığında Tıp Uygulamaları*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 24.

nedeniyle sınırlıydı.¹⁹ Hekimler mumyalama işlemini yapmamış olsalar bile sürecin tanıkları oldukları için organların görünümelerini komşuluklarını ve diğer özelliklerini farkını biliyorlardı. Günümüze kadar gelen cerrahi papirüslerde yaralar incelenmiş, yaraların yarattığı işlevsel bozukluklar gözlenmiş ve buna bağlı oluşan durumlar rapor edilmiştir.²⁰ Aynı zamanda hayvan anatomisi üzerinde çalışmalar da vardı. Bu papirüslerde eski Mısırlılar kalbin akciğer ve diğer organlarla ilişkilerini göstermişler daha önce de belirtildiği gibi kalbe özel bir anlam yüklemişlerdir.²¹ Eski çağda kalp ve karaciğer hayatın özünü taşıması bakımından önemlidir. Mezopotamya'da karaciğer önemliken Mısır uygarlığında bir kavram olarak kalp daha önemlidir. Eski Mısır'da, kalp üzerinde bulunan atardamar ve toplardamarların ne olduğu, bunların tıbbi özellikleri, bugün anladığımız anlamda anatomik, fizyolojik özellikleri bilinmeden incelenmiş, bir inanç

¹⁹ Marios Loukas, R. Shane Tubbs, Robert G. Louis Jr, Jeremy Pinyard, Sumreen Vaid, Brian Curry, "The cardiovascular system in the pre-Hippocratic era", *International Journal of Cardiology* 120, (2007), 145 vd.

²⁰ Amelie, Khurt, *Eski Çağ'da Yakındoğu*, (çev. Dilek Şendil), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1990), 192 vd.

²¹ Fabio Zampieri, Gaetano Thiene ve Alberto Zanatta, "Cardiocentrism in ancient medicines", *Int J Cardiol Heart Vasc.* (2023), 25;48:101261. Papirüsler de yazılı olan bu bilgiler MÖ. 600. Yüzyılda tıp feministizi iç içe geçtiği için gizliydi. 5. Yüzyılda kalp için kullanılan kardiyak kelimesi kalbin ruhu taşıdığı inancından yola çıkmakta yaraları iyileştirmekte uzman olan Asklepios kalp konusunda anatomik bilgileri vardı. 5. Yüzyılda Hipokrat'ın, kalp konusunda yazdığı kitapta kalbin anatomik ve topoğrafik yapısı anlatır. Ancak bu kitapta kalp ile ilgili anatomik tanımlamalar gizlidir. Kulakçıklardan ve karıncıklardan bahsetmiştir. Anatomik gözlemlere dayanarak kalp kulakçıklarında hava olabileceği düşünülüyordu. Atar damarlar ve toplardamarlar birbirinden ayrılıyordu kanın merkezi ile ilgili solunum ile ilgili bilgi kargaşası vardı. Aristo'ya göre kalbin anatomisini anlamak için hayvan diseksiyonlarını kullanmıştır. Kalp ile ilgili bölümleri bununla tanımlamıştır kalbin 3 karıncığı olduğunu düşünmüştür ve bu damarlarda yaşam nefesinden bahseder. Akciğer atar damarını tanımlar bunların iki dal olduğunu yazar. Aristo aynı zamanda kordo tenyaları ve papilleri tanımlar. Kosto Pragrosaras Aritonun kalp merkezi kuramını destekler. Ek olarak kalbin ruhu ve düşünceyi tamamlayıp ısı ürettiğini tanımlar. Pragresor rehberliğinde insan diseksiyonuna izin verilen zamanlarda anatomi alanında ilerlemeler kaydetmiştir. Herophilus ve Erasistrasus dini ve kültürel inançlar sebebiyle anatomik bilgilere izin verilmeyordu. Bu çalışmalarda atar ve toplardamarlar sağ ve sol ventrikül ayrımı kalp ile ilgili pek çok önemli gelişme sağlandı. 2. Yüzyılda galen sayesinde toplardamar içindeki kapakçıklar kalp içinde kan taşındığı kalbin zarları gibi pek çok şey saptandı. Orta Çağda kalp ile ilgili tanımlamalarda İbn Al-Nafis ve İbni Sina kalp konusundaki gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur. 11. Yüzyılda kardiyovasküler sistemle ilgili önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İbn-i Nefis kardiyovasküler sisteme önemli katkılarda bulundu. Gelenin kuramını reddetti. Kardiyo pulmoner dolaşımını tanımlayana ilk kişi oldu. Kulakçıklar içinde delik olmadığını bir kulakçıktan diğerine akciğerleri dolaşım geldikten sonra geçtiğini söyledi. Daha sonra Leanordo'nun çalışmaları Andreas Vesalius'un çalışmaları da sonuçta Villihan Harleyn kan dolaşımını keşfetmesi ardından kalp yüzeyindeki kalbin çalışması için gerekli ileti sistemini bulunması önemli gelişmelerdir.

sistemi içerisinde değerlendirilmiş ve her birine metafizik bir anlam yüklenmiştir. Bunla ilgili çıkarımlar yapmış kalbin ana atar damarı aort aracılığıyla diğer organlarla olan ilişkisi belli bir inanç sistemi içinde belirtilmiştir. Bu iki organ arasındaki fizyolojik ilişki bazı bilgelere öncülük etmiştir. Mısırlılarda kanın damarlar tarafından dokulara ulaştırıp ulaştırmadığı bilgiler yeterli değildir. Bu belirsizlik Harwey'in zamanına kadar devam etmiştir. Tanımlanan sistemler içinde yalnız kan değil tükürük gibi, salya gibi, feçes gibi birçok maddenin aktığına inanılırdı.²² Bu inanış damarlar tarafından taşınan maddelerin toprağa can veren Nil gibi alçalıp aktığına vücutta da benzer şekilde kuraklık ve su taşkınları olduğuna inanılırdı. Burundan giren hava da, kan içinden akardı. Burundan giden havanın kan içinde giderek sıvılara karıştığı düşünülürdü bu bilgi oksijenlenme için ön bir bilgi olabilir. Eğer kalbin mücadelesi hastalıkla ilgili olduğu düşünülüyorsa vücut deliklerinden gelen metw (vücutta bulunan salgıların genel adı) yoluyla etkilenen organa atılırdı.²³

Hastalıkla ilgili bir mücadele varsa hastalığında bir delikten dışarı atılması gerekiyordu. Metw kalp üzerinde toplansa da anüs etrafında ikinci bir toplanma alanı vardı. Organların çürümesi Ubhedua'ya öncülük ediyor ve hastalık yapabiliyordu. Kardiyovasküler tıptaki pek çok temel kavram kökenini doğrudan eski Mısırdan almıştır. Papirüslerin keşfedilmesi Mısır'ın tıp tarihine ilişkin belgelerin bulunması bu konuda eski Mısır'ın önemli yol aldığını gösterir. Mısırlılar, kalbin insanın içindeki ve dışında ki tüm bileşenlerin merkezi olduğunu ve bunun yaşayan ve ölümler için değişmez olduğunu savunurlar. Kalbi temsil eden hierogrifler damarlarla eklemeler yapılarak çizilmiştir. 3. Hanedanlığın sonunda bu sembol önemli ölçüde değiştirilerek bir kavanoz şekli almıştır. Kalp vücudun temel devindiricisi olmakla birlikte aynı anda duyguların ve arzuların merkezi olduğu düşünülmüştür. Böylece kalp insan duygularının merkezi olduğu gibi aynı zamanda yaşam için gerekli bilgilerin toplandığı bir vücut bölümü olarak görülür. Mısır da bilgilerimizi temel alan tıbbi papirüsler sözün yazılı bir araca dönüştürülmesiyle bu günlere önemli ölçüde bilgi bırakmıştır.

²² Reinaldo Bestetti, Carolina Baraldi Restini ve Lucelio Couto, "Development of anatomophysiology knowledge regarding the cardiovascular system: from Egyptians to Harvey", *Arquivos Brasileiros de Cardiologia*, (2014), 538 vd.

²³ Reinaldo Bestetti, Carolina Baraldi Restini ve Lucelio Couto, "Development of anatomophysiology knowledge regarding the cardiovascular system: from Egyptians to Harvey", *Arquivos Brasileiros de Cardiologia*, (2014), 541 vd.

Sonuç

Mısır kalbini incelerken tıbbi bilgiler kadar insan hayalinin ifade ettiği görsellikler dönemin kurgusal gücünün anlamı konusunda bize bilgi vermektedir. Kardiyovasküler sistemde ilk tıbbi bilgilerin edinilmesi kadar hayal gücü de dönemin üretkenliğinin bir göstergesidir. Hayal gücü, bireyin ya da toplumun duyular ve düşünceler üretimidir. Bunlar, deneyimlerle başlayıp, var olduğu düşünülen değişikliklerle canlı anılar, kurgusal düşlemsel sahneler gibi geçmiş deneyimlerden yola çıkarak hayal edilen geleceğin ön deyişinde bulunan, adına öğrenme süreci diyeceğimiz değerlerin bütünleşmesi için bir temeldir. Fizik ve metafizik yaratıcılık, zihnin işleyişini, soyut ve somut olgulara dayalı kuramlar ve fikirler geliştirme, güncel belleği geçmiş zamandan geleceğe bağlayarak evrende kendini onaylamak için bir değer ifade edilebilmesidir. Düşlemsellik bilişsel olduğu kadar kurgulanmış değerler sisteminin yaşamda nasıl bir işlev alınacağına dair görsel ya da yazınsal anlatım sanatıdır. Duygusal açıdan duygusal algıya yerleşen nesnelerin zihinde canlanması imgelemeye yol açarak üretici düşünceye yol açar. Yapıcı hayal gücü zihinsel dönüşüm beynin ön kısmında bulunan insanda diğer canlılarda daha fazla geliştiği varsayılan lateral prefrontal korteksin rol aldığı üretkenlik sürecidir. Akılcılıkla saptanan olgunun kurgusal us dışılığı yönelmesi ve bunun ifade edilmesi anlatım zenginliği dönemin yetenekleri hakkında bizlere bilgi verir. Kalp konusunda anatomik ve fizyolojik değişimler öngöründe bulunulduğu kadar kalbin metafizik anlamla doldurulup görüntüye evrilmesi kültürel dönüşümün canlılığını gösteren önemli bir bulgudur. Eski Mısır’ da kalp damar hastalıklarının değerlendirildiği damar sertliğinin araştırıldığı Horus çalışmasında kardiyovasküler sistemde damarsal tıkanıklıklar gösterilmiştir. Bu çalışma, arteriosklerozun günümüzden çok öncelere kadar gittiğini göstermesi, damar sertliğinin tarihsel geçmişini göstermesi hakkında olmuştur. Eski Mısır’ da kalp kavramını değerlendirirken kalbe yüklenen manevi değerler kadar mumyalar aracılığıyla öğrendiğimiz damar sertliği, hem mitoloji hem de bilim ile günümüz bilim tarihine katkıda bulunmaktadır.²⁴

KAYNAKÇA

- Bestetti, Reinaldo ve Baraldi Restini, Carolina ve Couto Lucelio. “Development of anatomophysiologic knowledge regarding the cardiovascular system: from Egyptians to Harvey”, *Arquivos Brasileiros de Cardiologia*, (2014): 538-545.
- Boisaubin, Eugene V. “Cardiology in ancient Egypt”, *Tex Heart Inst Journal*, 15/2, (1988): 80-85.

²⁴ Salih Fehmi Katircioğlu, “Eski Mısırdaki Arterioskleroz”, *Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 57/1, (Ankara: 2024), 38 vd.

- Albert Champdor. *Eski Mısırın Ölüler Kitabı*, (çev. S. Tahsuğ), (İstanbul 1991).
- Crystal, George J. ve. Pagel, Paul S. "The Physiology of Oxygen Transport by the Cardiovascular System: Evolution of Knowledge", *Journal Cardiothorac Vascular Anesth*, May;34/5 (2020): 1142-1151.
- Dönmez, Osman Olgu. *Eski Mısır Uygarlığında Tıp Uygulamaları*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Hayırlıdağ, Mustafa. "Mısır Tıbbının Gizemi Papirüsler", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, (2021): 68-85.
- Gardiner, Alan Henderson. *Egyptian Grammar; Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*, Oxford: Griffith Institute, Ashmolean Museum, 1957.
- Katırcıoğlu, Salih Fehmi. "Eski Mısırdaki Arterioskleroz", *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 57/1, (Nisan 2024): 38-40.
- Khurt, Amelie. *Eski Çağ'da Yakındoğu*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul:1990.
- Loukas, Marios - Tubbs, R. Shane - Louis Jr, Robert G. - Pinyard, Jeremy - Vaid, Sumreen ve Curry, Brian. "The cardiovascular system in the pre-Hippocratic era", *International Journal of Cardiology*, 120, (2007): 145-149
- Lekov, Teodor. "The Formula of the "Giving of the Heart", *Ancient Egyptian Texts*, (2004): 33-60.
- Guido Majno, *The healing hand: man and wound in the ancient world Cambridge*, Harvard University Press, 1975.
- Megahed, Abd-El-moneem ve Mohamed Rafat, Heba Hassan. "Hatred of lying in Ancient Egypt", *Article*, Vol. 24, January 2024: 653-664.
- Ritner, Robert K. "The Cardiovascular System in Ancient Egyptian Thought", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 65, No. 2, April 2006: 99-109.
- Vilela, Eduardo ve Fontes-Carvalho, Ricardo. "The Heart as a "Balance" in Everyday and After Life: Lessons From Ancient Egypt", *JACC Case Rep*. 2023; Sep 1;23:102010.
- Yiğit, Turgut. *Eski Mısır Tarihi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara: 2019.
- Young, Thomas. "Remarks on the Ancient Egyptian Manuscripts with Translation of the Rosetta Inscription", *Archaeologia*, vol. 18 (1817) Retrieved July 14, 2010: 1-15.
- Ziskind, Bernard ve Halioua, Bruno. "La conception du coeur dans l'Egypte ancienne", *Medecine Sciences*, 20/3, Paris 2004: 367-373.
- Zampieri, Fabio – Thiene, Gaetano ve Zanatta, Alberto. "Cardiocentrism in ancient medicines", *Int J Cardiol Heart Vasc*. 2023; 25;48:101261.